

Denis Poniž

BREME PROŠLOSTI, BREME BUDUĆNOSTI

I

Prijatno iznenađen i istovremeno počastvovan pozivom uredništva *Apokalipse* da učestvujem u oblikovanju mnjenja o sudbini Slovenije, svestan sam vremenske stiske u kojoj me je zatekao ovaj poziv, a, na kraju krajeva, i odgovornosti koju iziskuje susret sa zadatom temom. Iako prema Sloveniji imam sličan odnos onome koji je svojevremeno izrazio švajcarski pisac i dramatičar Fridrih Durenmat rekavši: „Za Švajcarsku me vezuju samo pasoš i plaćanje poreza“, svestan sam da je moj položaj istovremeno i položaj kritički mislećeg intelektualca. Zbog toga moram, nakon kraćeg razmišljanja, da svoje promišljanje oblikujem u vidu teza za koje znam da bi njihovo puno važenje i značenjski obim zadovoljavajuće bili argumentovani tek onda kada bi bile razvijene u potpunosti i sa svim grananjima koje tako postavljene teze nude same od sebe. Pre svega, uveren sam da je saradnja u takvim projektima uvek u izvesnoj meri problematična, jer stavovi učesnika koji ne znaju jedan za drugog mogu da se dupliraju, preklapaju i međusobno poništavaju, bez obzira na ljubazno ponuđene teze uredništva, koje su, same po sebi, već polazišni načelni spis ili čak i taksativni pregled njegovih najneutraličnijih tačaka.

Sudbinom Slovenije, dakle prostora i vremena u kojem mi je dato da živim, intenzivno se bavim skoro od vremena kada sam počeo da pišem, dakle od kraja šezdesetih godina. Baš nedavno mi je prijatelj skrenuo pažnju na moj esej pod naslovom „Goli človek“, objavljen u časopisu *Problemi*, koji smo pripremili kao saradnici tadašnje grupe „441“, u kojem sam prvi put, premda zaista trapavo i početnički nespretno, mada sa svim žarom mlada-laćkog optimizma i vere u vlastite moći, zapisao neke misli koje su iznenađujuće sveže i dan-danas. Od tada, a bila je to 1969. godina, nisam napustio tu „scenu“, posebno intenzivno sam se prihvatio pitanja o slovenačkoj sudbini posle 1985. godine (serija zapisa u ljubljanskom dnevnom listu *Dnevnik* i *Reviji 2000*, povremeno i tekstovi, odgovori na anketu i intervjui u drugim časopisima), te je tako nastala i knjiga eseja *Črtomirovo slovenstvo*.

U to vreme formirala su se u meni dva pogleda za koja sam uveren da su međusobno povezana: kao književni istoričar negujem „pogled na prošlost“, a kao „čovek reči“ pogled na budućnost. Između to dvoje, prošlosti i budućnosti, stoji ono pomično, ne sasvim odredivo polje, ona pomična tačka koju zovemo „sadašnjost“ i u kojoj smo ponekad više izgubljeni, a manje oblikovani nego u oba „nedostižna“ vremena. Ta tačka je, paradoksalno, jedini prostor u kojem nešto mogu da kažem, kako na osnovu doživljenog, tako i pogleda uperenog u nepredvidivu budućnost.

O SLOVENIJI

II

Neka mi, dakle, bude dopušteno da najpre progovorim o bremenu prošlosti, o iskorišćenom, a možda i „izgubljenom“ vremenu. Sa njim sam, dobrim i lošim, raskrstio, računi su čisti i plaćeni. Nemam nikakvih posebnih „trauma“, ali ne mislim ni da sam u istorijskom vremenu podvukao crtu koju bih mogao brzo da izbrišem. I: svog dosadašnjeg rada se ne stidim, ništa nisam napisao što ne bih i danas potpisao.

Ipak, naš odnos prema prošlosti često je ambivalentan. Ne znamo, a verovatno i ne želimo, da je svedemo na ljudsku meru. A svesti istoriju na meru čoveka znači priznati sve kolektivne i pojedinačne činove koji su uticali na sudbinu savremenika, i to posebno na sudbinu onih kojima je delovanjem istorije i ljudi u njoj bila pripisana krivica, koji su bili poniženi, sažaljevani ili koji su zbog istorije i ljudi u njoj izgubili živote.

Totalitarizam koji je vladao nama skoro pola veka, bio je *totalitarizam zaborava*, kao što je totalitarizme u jednom od svojih eseja imenovao Džordž Orvel. Prošlost bez odgovora, puna slepih mrlja, naše je najveće breme. Bukvalno otvoren, zjapeći bezdan. Pomirenja među živima u ime svih mrtvih, posebno onih koji su još uvek anonimni, samo brojevi sa spiskova i iz statistika, nije bilo i nema izgleda da će se dogoditi. Neki mudri čovek je izgovorio temeljnu misao modernog sveta: ako neki problem nećeš da rešiš, osnuj komisiju za njegovo rešenje. I, upravo to se dešava sa rešavanjem naše prošlosti: postala je prežvakani plen nekih vladinih komisija.

Govoriti o istoriji u Sloveniji još uvek znači, kako su odlučili oni koji su bili nosioci totalitarizma ili barem naslednici te propale firme, revanšizam, znači osvetu „pobedonosnih“ nad „poraženima“. Nije tako: totalitarizam je još uvek živ u ljudskim glavama, većina njegovih nosilaca živi udobno, neki su preko noći postali pobornici i širitelji „novih ideja“. Neraščišćeni pojmovi i pitanja bez odgovora strašno su breme koje sve većom težinom pritiska sadašnjost, a još više budućnost. Istoriografija se ponaša kao seoska mlada koja bi, uprkos činjeničnom stanju, želela da ostane nevina. Nije interpretacija činjenica ono što o nečemu „nešto“ govori, o nečemu nešto „govori“ već sam izbor činjenica, njihova raspodela, hronologija. Iz tog, blago rečeno, neraščišćenog položaja, izviru svi problemi, sve neprijatnosti i svi nesporazumi koji isplivavaju na svetlost dana, svakodnevno. Takođe i činjenica da nama, već skoro deceniju bezobzirno, samo radi vlastite koristi, vlada jedna jedina stranka, povrh svega i nekadašnja omladinska vrhuška totalitarnih oca i dedova, znak je abnormalnog stanja. Da je ta stranka izgubila svaki kontakt sa realnošću ne samo da je tužno i ne govori samo u prilog mojim tezama o neraščišćenoj prošlosti bez odgovora, zastrašujući je znak naše duhovne neoblikovanosti za budućnost koju ne možemo izbeći. Uporno zvocanje da moramo raskrstiti sa prošlošću i da se okrenemo budućnosti ukazuje na nedoraslost stranačkih vođa i elita povezanih sa njima da sami sebe ugledaju u ogledalu vremena. Vladati, bezobzirno i samo u svoju korist, moguće je samo ako zaboraviš na prošlost i ako od budućnosti načiniš nekakav instant mitos.

Totalitarizam nas je pre svega duhovno udaljio od značenjskih sklopova koji su danas najpozitivnija i time i najaktivnija bit zapadnoevropske kulture i civilizacije. Pripreme na reintegraciju se, doduše, odvijaju, ali ne u glavama, već opet na goloj birokratskoj ravni. Pola veka praznog hoda ne mogu nadomestiti nikakve administrativne mere i dobra volja.

Možda će nas šengenske granice manje čuvati od *čefura, crnaca, cigana i druge svojte*, kako se povremeno izražavaju ljudi na ulici ili po uvek prepunim lokalima *slovenačkog turbo kapitalizma*, ali neće nas sačuvati od nas samih. I više od toga: neće biti „zatvoreni“ oni, „zatvoreni“ bićemo mi, bezbedno i sterilno, u zlatnom kavezu. Evropa nam nije postavila zamku, sami smo je sami izgradili, ne bi li smo postali „nešto više“. Totalitarizam je, naime, unakazivao pre svega mozak, više nego telo i prilagođavao ga svom „planu“. Unakažen kolektivni mozak u šengenskom zatvoru loša je prognoza za budućnost. Istinu Evrope opevao je još Srečko Kosovel.

Breme prošlosti je takođe i neprestano isticanje naše malenosti, slabosti, ranjivosti. Kako smo uvek bili privezak nekoga ko je bio veći, moćniji, bezobzirniji, osvajački, razvili smo mehanizme kakvi su poznati malim, nemoćnim, proganjanim životinjama. Totalitarizam je stavio tačku na i taj osećaj koji je istovremeno i kolektivan i individualan. Novo doba nije razvilo suprotne osećaje, na primer onaj koji bi iz nabrojanih osobina stvorio našu ekskluzivnu izvrsnost, neponovljivost. Ne želimo da budemo „slike samih sebe“, hoćemo da budemo deo „Evrope“. Na pitanje šta je ta famozna Evropa, niko ne zna da odgovori. Odgovora nema, odgovor je fatamorgana kolektivne svesti još uvek partikularizovanih evropskih nacija, etnija i manjina. Obično ima posebnu vrednost i time ceni ono čega nema u izobilju i naodmet. I pošto stajemo pod kišobran jednog gospodara, a onda pod kišobran drugog, još većeg, naši kolektivni kompleksi manje vrednosti biće još veći. Još više će se otkrivati u svetu gde ništa nije skriveno i gde ni gospodar više nije ono što je bio u prethodnom veku. Gospodar je postao planetarni Moloh naoružan visokom tehnologijom. Gospodar je ubilački samoubica koji pleše na oštrici noža, čisti, samovoljni i svemoćni Nihil.

III

Bremena budućnosti izviru iz bremena prošlosti. To sugeriše već sam naslov razmišljanja, a još više praksa u kojoj smo i koja nas svakodnevno iznova upozorava da je varljiva sigurnost sadašnjosti samo trenutni privid kojim pokušavamo da popunimo prazninu kolektivnog *ja*. Sve manji natalitet koji je, inače, panevropska pojava, naglašena autodestruktivnost koja se otkriva u visokom stepenu samoubistava, preterana okrenutost radu, čije posledice su psihosomatske bolesti kao i bolesti srca i krvnih sudova, tendencija „odliva mozgova“, posebno tehničkih, u razvijenija okruženja, uništavanje okoline koje se ne smanjuje već se samo prikriva pod izgovorom „ekonomske koristi“, pauperizacija školskog sistema (što je i posledica vladavine jedne jedine stranke sa njenim liberalističkim načelima), u poslednje vreme i univerzitetskog, nepregledni su znaci da će breme budućnosti biti još veće od bremena prošlosti. Dodajmo tome još i zamke globalizacije koja je samo tehnološka varijanta totalitarizma, s obzirom na to da je njen smisao nivelizacija vrednosti (na najmanji zajednički imenitelj), totalnu manipulaciju dvadeset i četiri časa na dan, neprekidnu proizvodnju i konzumaciju surogata i simulakruma na kojima se zasniva društvo „zabave“ (*fun society*).

Zbog farsičnosti politike u totalitarizmu, politička participacija za većinu ljudi predstavlja nešto loše, veoma pokvareno. Političari, „oni od ranije“ i oni „novokomponovani“, svojim postupcima i ponašanjem takvo mišljenje samo produbljuju i neprestano mu daju

nove argumente. Njihovo ponašanje, njihova neukost, njihova neodlučnost, njihove grube laži i, na kraju krajeva, i njihova neskrivena pohlepa za materijalnim dobrima, privilegijama i posebnim statusom u društvu, čine ih odvratnima i odbojnim. Činjenica da se opet, kada je reč o određenim javnim službama, uzima u obzir stranačka pripadnost, a ne lični i stručni kvaliteti, govori o tome da breme prošlosti zadire u budućnost, ruži je i osakaćuje. I, koliko mogu da pročitam iz novina, položaj je sličan na području ekonomije, nauke i kulture (u najširem značenju te reči). I više od toga: isti ljudi kao i u totalitarnim vremenima zauzimaju više različitih položaja, sistemi povezanih osoba i u rođačkim društvima počinju da imaju prevlast nad sve većim segmentima slovenačkog društva. Njihova moć danas je neverovatna, a kakva li će tek biti u budućnosti.

Jedna od najfantastičnijih priča slovenačkog totalitarizma i tranzicije je njegovo sudstvo. To sudstvo je u vremenu demokratizacije donelo samo svest o tome da treba služiti nevidljivom, a moćnom gospodarstvu. Sudstvo kakvo imamo samo je kafkijanska karikatura sudstva, posebno kada govorimo o njegovoj upletenosti u političke i privredne skandale. Zar je čudno što je čak i izvršnu vlast ponekad briga za njegove „nezavisne odluke“, i zar je čudno to što čak ustavni sud neki shvataju kao neobavezujući debatni klub?

Mediji, novine, radio i TV su takođe priča za sebe. U totalitarizmu su bili „veza između obožavanih vođa i neukog naroda“. Onda je došla demokratija. Zahtevi su se preokrenuli na glavu. Mediji bi trebalo da budu nadzorni mehanizam nad vladajućim elitama, njihova sveprisutna *savest*. Njihov pravi zadatak trebalo bi da bude nezavisno, objektivno i svestrano izveštavanje, otkrivanje prljavština, suočavanje različitih mišljenja, visoko stručni komentari i analize. Sam pre svega čitam kulturne rubrike i u njima jedva da mogu da pronađem šta od gore navedenog. Međutim, istovremeno otkrivam puno ljubavnosti i bliskosti na osnovu rođačkih i grupnih veza, samohvalisanje i hvalisanje „u porodičnom krugu“, kao i neizmernu ljubav prema nečemu što je dobilo ime *alternativna umetnost* (kao da sva umetnost nije alternativa onome što jeste i kako jeste!). Pitam se da li je i na drugim područjima o kojima izveštavaju naši mediji slično. Da li i tamo vladaju rođački i zajednički duh „naših“ i neljubazno pisanje ili ćutanje o „njihovima“?

Čini se da je jedan od ključnih problema koji se iz prošlosti vuku u budućnost prevelika, čak kritično velika povezanost slovenačkog naroda, koja Sloveniju iz države pretvara u porodicu, a državne odnose u porodične. Iz tog „porodičnog“ doživljavanja države izvire i svi „strahovi“, od straha od stranaca do straha-za-jezik. Ako smo u prošlosti uspeali da očuvamo ono što neki zovu *nacionalni identitet*, nema nikakvog pametnog argumenta da ne bismo mogli da ga sačuvamo i u budućnosti. Ako se slovenački jezik ne samo sačuvao, već i razvijao u nedržavnoj, čak neprijateljskoj atmosferi, nema nikakvog pametnog argumenta za njegovo sadašnje *birokratsko čuvanje* koje nije ništa drugo do gledanje kroz prste onima koji jezikom ne vladaju. Da takvih ima u velikom broju čak i među najvišim predstavnicima države i da jedva ko zna da govori *prima vista* u mikrofon, takođe je činjenica o kojoj sam već pisao. Strah od prodora „tuđeg“ samo je jedan od oblika očuvanja nasleđa totalitarizma gde je svaki stranac bio potencijalni „špijun“, „neprijatelj“, čovek sa zlim namerama, subverzivni rušilac sistema. Plašim se ne samo stranca već i samog sebe i svog bližnjeg, kada o sebi imam lošu sliku, kada samog sebe vidim bespomoćnog i nedovoljno spremnog da se uhvatim u koštac sa izazovima koje nudi svet onakav kakav jeste. Iz straha rastu najgore

kolektivne frustracije koje, kada je reč o savremenom slovenstvu, niko ne pokušava da otkloni, već ih vladajuće strukture čak veštački povećavaju. Priče o različitim „ugroženostima“ ovim ili onim samo predstavljaju podstrek raspoloženju koje je ksenofobično, lokalpatriotsko i u kojem je moguće afirmisati populistička načela kako u politici tako i u privredi i kulturi.

IV

I zaključak? Ako se vratim na početak ovog razmišljanja i uključim u njega sve što sam do sada napisao o sebi i drugima, o svom odnosu prema drugima i odnosu drugih prema meni, onda sam, naravno, stalno promišljao i vlastiti položaj u slovenačkom svetu, a time i taj svet. Kroz književnost, teza se verovatno čini sukobljena sa savremenom, globalno orijentisanom pameću i miriše na romantično shvatanje subjekta, otkriva se istina svih pitanja koje je sa svom opravdanom posvećenošću postavilo uredništvo *Apokalipse*. Pisac je, kao čuvar i istovremeno destruktork postojeće slike sveta kakvu donosi (njegov) jezik, istovremeno i kritički komentator tog sveta. Nivo svesti i pre svega stepen tolerancije jednog društva meri se stepenom slobode koju ima svaki angažovani analitičar sveta. Slovenački svet kao državna tvorevina i istorijski oblikovana svest sigurno nisu među onim „domovinama“ koje bi mogle da se pohvale visokotolerantnim pragom za kritičku svest.

Možda je, za početak, dovoljno ako o tome samo progovorimo.

*(Sa slovenačkog prevela **Ana Ristović**)*